

SÖDERTÖRNS HÖGSKOLA
ALFRED NOBELS ALLÉ 7
141 89 HUDDINGE

NYTT LAND, NYTT LIV?

En etnologisk studie av flyktingars berättelser om fornamnet av
tillvaron i samband med migration

Uppsats för fördjupningskurs
Etnologi
Vårterminen 2005
Dominika Bachorz
Handledare: Oscar Pripp

ABSTRACT

Syftet med denna studie har varit att undersöka de val, inslag och strategier som präglar nyanlända flyktingars vardag. För att kunna uppfylla syftet har fyra flyktingar intervjuats och uppsatsens disposition har strukturerats efter det som de upplevt som relevanta inslag i vardagen. Uppsatsens teoretiska ram är fenomenologisk, där fokus läggs på studiet av individers dagliga liv och den kunskap som styr utformningen av det. Materialet visar att informanterna trots skilda personligheter, olika förflutet och skild etnisk bakgrund skildrar vardagen på liknande sätt. De likartade upplevelserna visar på att tillvaron till stor del ordnas utifrån de valmöjligheter som samhället erbjuder och att utformandet av den personliga livsplanen struktureras efter dessa.

Nyckelord: Språket, Identitet, Projektdeltagande, Berättelser, Flyktingar, Livsplan

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1.	INLEDNING	
1.1	Bakgrund och syfte	1
1.2	Metod, material och reflexion	2
1.3	Teoretiska utgångspunkter	4
1.3.1	Fenomenologiskt perspektiv – ramen	4
1.3.2	Identitetsbegreppet och etnicitet	6
1.3.3	Narrativitet	8
1.3.4	Språket som social och kulturell kompetens	9
1.4	Presentation av intervjupersonerna	10
1.5	Disposition	12
2.	PROJEKTETS PLATS I VARDAGEN	13
2.1	Kort Fakta	13
2.2	Det konkreta arbetet	14
2.3	Målgruppens respons	17
3.	IDENTITET	21
3.1	Broken journeys	21
3.2	Individuell och kollektiv identitet	24
4.	SVENSKA SPRÅKET	31
5.	SAMMANFATTANDE DISKUSSION	36
6.	KÄLLOR OCH LITTERATUR	40

1. INLEDNING

1.1 Bakgrund och syfte

Att lämna sitt hemland medför stora förändringar i en människas tillvaro, framförallt om man av olika orsaker inte har någon möjlighet att stanna kvar i den omgivning i vilken man vuxit upp. Att byta land kan för många vara en omfattande kontrast och en genomgripande förändring för ens liv och identitet. Järfälla är en av många kommuner i Sverige, i vilken människor med varierat ursprung bosätter sig. 20 procent av kommunens invånare har annan etnisk bakgrund än svensk. Av dessa hör majoriteten till kategorin invandrare, men även flyktingar söker sig hit. År 2004, flyttade 160 ickesvenskar till kommunen, medan endast 57 av dem var flyktingar (Intervju 2). Första mötet med lokalsamhället präglas av kontakter med tjänstemän på flyktingmottagningar, handläggare på arbetsförmedlingar eller projektledare för olika integrationssatsningar. Så är även fallet för de människor, vilka min studie handlar om. Mitt intresse har varit att ta del av erfarenheten av att forma sitt liv i ett nytt land genom att lyssna till vad dessa personer har att säga och för att ta reda på vilka delar det är som lyfts fram i berättelser om livet i en ny kontext. Järfälla är en kommun, i vilken många projekt drivs och integrationssatsningar främjas. Ett av projekten, som är inriktat på att ordna stödpersoner åt flyktingar, drivs i ett samarbete mellan flyktingmottagningen i Järfälla och Röda Korset. Detta är ett av flera projekt i kommunen, men eftersom det har en plats i både mitt och mina informanternas vardag, har jag valt att ge det utrymme i uppsatsen. Genom delaktighet i projektet har jag kommit i kontakt med några av personerna i projektets målgrupp, liksom dess projektledare, och på så sätt tagit del av upplevelser, tankar, berättelser om livet, mm. Därför läggs fokus i min studie, på några av Järfällas nya invånare och deras upplevelser av det nya samhället.

Syftet med denna studie är att undersöka vilka val, inslag och strategier, som blir betydelsefulla i nyanlända flyktingars vardag. Mina frågeställningar är:

- Hur och vad berättar man om sin nya vardag?
- Hur ser man på Röda Korsets projekt?
- Hur förhåller man sig till svenska språket och till inlärningsprocessen?
- Hur upplever man sig själv och människor omkring en?

Jag kommer att koncentrera mig på de aspekter som lyfts fram i informanternas berättelser för att få fram hur man upplever livet här. Det som framkommit under intervjuerna har styrt indelningen av kapitel och kommer att tolkas och analyseras med hjälp av teoretiska resonemang. Det fenomenologiska perspektivet, med vardagen i fokus, är den teoretiska ramen för min studie. Kunskapssociologiska resonemang, gällande intressestyrd kunskap, legitimering av sanningar och intersubjektivitet, kommer att tillämpas, liksom identitetsbegreppet. Fokus riktas mot relativt nyanlända flyktingar, bosatta i Järfälla kommun, för att dessa just nu upplever det jag avser att undersöka. I en ny kontext, i vilken individen inte längre känner sig hemma, kan nya strategier och val för välbefinnande, tillhörighet, gemenskap och överlevnad uppkomma.

Berättande spelar en central roll i det fenomenologiska arbetsättet, varför intervjumaterialet ges mycket utrymme i uppsatsen. Genom att tolka vad som sägs, utifrån narrativt berättande som verktyg, vill jag få fram individen, dess självuppfattning och skildringar av det nya samhället.

1.2 Metod, material och reflexion

Min uppsats är en kvalitativ studie i vilken stor vikt läggs vid intervjumaterialet. Den skildrar i första hand några av Järfällas flyktingar och deras upplevelser av vardagen. I kapitlet om projektdeltagande tillförs även projektledarnas perspektiv i och med att intervjuer med dessa var av nödvändighet för att kunna ge en beskrivning av projektet. De två personerna i projektledningen kommer att betecknas projektledarna eller kallas vid namn, medan flyktingarna har betecknats som informanter eller målgrupp. De har valts ut för att de är delaktiga i projektet, för att de tvingats lämna sina hemländer, för sin korta vistelsetid i Sverige och för att vi kan kommunicera med varandra på svenska eller engelska. I övrigt är det inget annat som förenar dem. De har alla skilda levnadshistorier, skild etnisk tillhörighet och skilda personligheter. Alla fyra har bott i Sverige kortare tid än tre år. Ytterligare en faktor de har gemensamt är att samtliga läser svenska i skolan, men på olika nivåer, och att de är bosatta i Järfälla kommun. De är mellan 34 och 38 år gamla. Valet av informanter har att göra med min medverkan i projektet, samt med ett intresse för etablerandet av ett nytt liv i ett nytt land.

Min avsikt är inte att generalisera personerna i studien, även om jag är medveten om att valet av informanter kan skapa en grupp eller en kategori, samt att min medverkan i projektet kan styra det som informanterna vill berätta. Genom intervjuerna har jag fått ta del av intervjupersonernas reflexioner kring deras liv och upplevelser.

Alla informanter, liksom jag, är bosatta i Järfälla kommun, vilket har underlättat planeringen av intervjutillfällena, samt kortat restiden avsevärt. Valet av intervjupersoner, både projektledare och målgrupp, grundar sig på tidigare möten inom ramarna för projektet. Efter att ha valt ut mina informanter, har jag kontaktat dem via telefon för att bestämma intervjutid. Tre av intervjuerna ägde rum i min bostad, en på ett café, en i Röda Korsets lokal i Jakobsberg och en i Järfällas kommunhus. Totalt har sex intervjuer gjorts och fem av dem är inspelade på band och transkriberade. En av intervjuerna genomfördes på engelska och de citat som används i studien har inte översatts till svenska. En av informanterna ville inte bli inspelad, varför intervjun har rekonstruerats genom anteckningar. Intervjuerna med projektledarna skiljer sig avsevärt från målgruppens, eftersom fakta och historik varit det primära i dessa. Under intervjuerna med flyktingarna har jag frågat efter varför de lämnade sina hemländer, varför de kom till just Sverige, och hur deras liv ser ut idag. Jag har även frågat efter ålder, ursprung, sysselsättning och utbildning i hemlandet. Jag har försökt att hålla mig i bakgrunden under intervjuerna för att stimulera fritt berättande. Jag har försökt att inte styra intervjuerna för mycket, men har i vissa situationer varit tvungen att ställa konkreta och tydliga frågor för att de inte skulle missförstås. Jag har utgått ifrån ett fåtal förbestämda frågor, och istället utformat nya utifrån kontexten. Meningen var att så långt som möjligt låta personerna prata fritt för att få fram tankar och värderingar och deras upplevelser, men i ett enskilt fall har jag varit tvungen att driva hela intervjun framåt genom att ställa många frågor och följdfrågor. Intervjupersonerna informerades om uppsatsens ämne, men gavs inte mer information än så för att undvika betydande påverkan på resultatet. I varje undersökning finns en risk för subjektiv vinkling av materialet och för att undvika detta har jag ställt breda frågor, som inbjuder till berättande, tankar och reflexioner. Materialet är naturligtvis styrt av det tema som ligger till grund för uppsatsen, men har sedan strukturerats efter vad informanterna själva valt att lyfta fram.

De citat som återges i uppsatsen är språkmässigt redigerade, dock utan att innebörden av det sagda ändrats. Informanterna är anonyma, varför fingerade namn använts, däremot har jag använt projektledarnas riktiga namn.

1.3 Teoretiska utgångspunkter

1.3.1 Fenomenologiskt perspektiv - ramen

Inom den fenomenologiska traditionen läggs fokus på människor och deras verklighetsuppfattningar. Existensen, som ses som något konkret, faktiskt och individuellt, är det mest centrala inom denna teoririktning. Av vikt är att lägga intresse vid möten mellan personer för att förstå hur omgivningen tolkas, omtolkas och konstrueras. Genom socialt samspel skapas nya situationer och ny kunskap, samtidigt som kontexten är betydande (Månsson1995: 72).

Utgångspunkten för denna studie är kunskapssociologisk där grundtanken är att vår kunskap om oss själva och om vår omvärld, är förbunden med vårt sociala vara. Med andra ord organiserar vi våra iakttagelser i skilda kategorier och skapar utifrån detta olika bilder av världen (Gerholm1985: 30). Jag kommer i min undersökning att utgå från ett kunskapssociologiskt tänkande med fokus på mina informanternas möten med omgivningen, för att ta reda på hur de uppfattar sig själva och samhället omkring dem. Jag kommer att titta på hur man beskriver det dagliga livet samt vilka aspekter det är som lyfts fram, för att undersöka vilka de är och vilka uppfattningar de har om omvärlden.

Kunskapssociologins område är analysen av den sociala konstruktionen av verkligheten. Det vill säga en analys av den kunskap som styr hur vårt vardagsliv ser ut och hur vi lever i det. Den samhälleliga verkligheten är en mänsklig social konstruktion, som bygger på det vardagskunnande eller det "sunda förnuft" som människor har om olika förhållanden om samhället. Skaparna av kunskapssociologin, Peter Berger och Tomas Luckmann, menar att den metod som på bästa sätt kan klarlägga grunderna för kunskap i det dagliga livet, är den fenomenologiska analysen i och med att denna är rent beskrivande och empirisk. Vi uppfattar vardagslivets verklighet som ordnad, vi tar den för given, och organiserar den gärna efter oss själva i centrum. Vardagslivets verklighet är en intersubjektiv värld, vilket betyder att det är en värld som vi delar med varandra. Förståelsen för samhället, är således inte endast den enskilde individens utan sker genom social interaktion (Berger & Luckmann 1966: 25-35). Fenomenologin lägger grund för detaljerade beskrivningar av hur människor omedelbart

upplever plats, tid och den värld i vilken de lever (Jackson 1996: 19-22). Inom den fenomenologiska teoririktningen läggs fokus på livsmening och dess komplexitet och man tillämpar ett inifrånperspektiv i studiet av det levda livet, varför personliga erfarenheter och upplevelser blir det primära. Man lyfter fram individen, dess livsberättelse och erfarenheter. Värde ligger i att intressera sig för och återge vad människor berättar och hur de vill dela med sig av sin livssituation. Forskarens uppgift blir att titta åt samma håll som studieobjekten, och använda sig själv i tolkningsprocessen, för att kunna se hur personerna ifråga ”skapar någonting eget från den verklighet som omger dem” (Frykman och Gilje 2003 48). Eftersom det är erfarenheter som skapar vårt vetande, ska studier av dessa vara fria från bedömningar om ”huruvida det vi erfar är sant eller falskt” (Månsson 1995: 73).

Relevanta begrepp inom fenomenologi är livsvärld, erfarenhet, upplevelse, existens, subjekt och intersubjektivitet. Man skiljer på erfarenhet och upplevelse i och med att alla upplevelser inte anammas som erfarenheter. Livsvärlden är mer eller mindre människors dagliga liv och är framförallt ett socialt område eftersom individen alltid gör sina erfarenheter i samspel med andra människor. Livsvärlden är aldrig fast och stabil, tvärtom är den både situations- och erfarenhetsbunden. Livsvärlden handlar också om subjektets sätt att leva, att se på världen och bli sedd av andra. Subjektet har en central roll i den fenomenologiska teorin, varför man inte kan bortse ifrån det. Genom att studera subjektet ser man till sammanhanget i vilket livet blir levtt (Frykman & Gilje: 2003). Intersubjektivitet handlar om relationer mellan subjekt. Man menar att det är oviktigt att studera hur individer agerar ensamma eftersom självbilden till stor del formas i mötet med andra. Subjektet skapas när det ses som objekt av andra, varför det är viktigt att poängtera att självbilden skapas i sociala sammanhang (Jackson 1996: 19-22). I denna studie läggs fokus på subjektet för att undersöka dess relationer till andra subjekt. Hur beskriver man sig själv i mötet med andra? Vilka sociala sammanhang lyfts fram?

Kultur ses i denna studie som något som används i det dagliga livet, något som individer och grupper aktivt tillämpar. Människor måste få känna sig delaktiga i kulturen och få den att hända, varför den måste användas på ett aktivt sätt. Kultur bör ses som ett verktyg, bundet till den kunskap och de färdigheter, som aktivt används i det dagliga livet för att orientera sig och skapa kontext och mening (Jackson 1996, Frykman & Gilje 2003: 29).

1.3.2 Identitetsbegreppet och etnicitet

Identitet ses i denna studie som något som skapas genom social interaktion mellan människor, varför betoningen läggs på möten mellan individer. Jag utgår ifrån ett konstruktivistiskt perspektiv, vilket innebär att etnicitet, kultur och identitet ses som något flexibelt, situationellt och utbytbart, som en process ständigt under konstruktion och förändring. I möten med andra görs jämförelser och liknelser, vilket betyder att för att veta vem man är, måste man ta reda på vem man inte är. I min uppsats kommer fokus att läggas på mina informanternas självuppfattning i samband med de jämförelser de gör med de människor som finns runt omkring dem. Hur berättar man om sig själv? Vad är det som sägs och i vilka situationer avgränsar man sig själv från andra? Hur vill man bli uppfattad och hur uppfattar man andra?

Genom social interaktion kan man antingen känna samhörighet och gemenskap, eller distans till de människor som finns runt omkring en. Identiteten har en betydelsefull roll i den subjektiva verkligheten och den formas av sociala processer och modifieras eller omformas genom sociala relationer (Berger & Luckmann 1966: 201). Identitet ger trygghet och stabilitet i tillvaron och handlar om tillhörighet, både individuellt och kollektivt. Gunnar Alsmark menar att vår identitet är både personlig och social, varför man upplever samhörighet med sig själv och med den grupp man anser sig tillhöra. Den sociala identiteten har att göra med den del av en människas personlighet eller självbild som är knuten till grupptillhörighet. I mötet mellan människor, i den interaktiva processen, genereras kategoriseringar och identifieringar, vilka bidrar till skapande och vidmakthållande av olika grupper. Identitet handlar om ett skapande, om ”jagstyrka, självständighet, självförstående i förening med samhörighet och gruppsolidaritet” (Alsmark 1997:10).

I människors berättelser om sig själva, om sina erfarenheter, om sina liv och mål, är det möjligt att urskilja olika former av identitet. Birgitta Svensson menar att den uppfattning man har om sig själv och om det omgivande samhället, synliggörs genom berättelser. ”Det finns en livshistoria utanför individen – vissa sociala fakta som kan utläsas oberoende av individens egen levnadsberättelse” (Svensson 1997: 39). Hos människor som inte haft möjlighet till egna val i utformandet av sina liv, är de utomstående faktorerna för påverkan tydligare. Identiteten formas och präglas i möten mellan människor, i olika kontexter. Där skapas också våra berättelser och vår verklighet. Svensson säger att nuet formas gentemot det förflutna, men

med framtiden som mål. Levnadsberättelser förenar vardagens erfarenheter med det omgivande samhället, styrker identiteten och visar vem man är (Svensson 1997: 39-40).

Identifiering har inget att göra med ensidighet, utan handlar tvärtom om flera sammanhängande delar. En av dessa är den identitet individen visar för andra, en annan är den identitet individen upplever och den tredje handlar om den identitet som tillskrivs individen av andra. Svensson menar att dessa tre delar är sammanlänkande och samspelar med varandra. För att veta vem man är, måste man aktivt skapa sin identitet och reflektera över den. Man har inte alltid frihet att bestämma över livets gång och många gånger kan tvång höra till vardagen, men för att skapa ett jag, måste man agera som individ oavsett förutsättningar och möjligheter (Svensson 1997: 41-53). Subjektiv identitet utgörs av hur man uppfattar sig själv och hur man väljer att andra ska uppfatta en. Genom den subjektiva identiteten kan individen definiera och identifiera sig själv. Objektiv identitet innebär att en person görs till objekt och "tilldelas en objektiv identitet, som bygger på kännetecknen, som är fastställda eller fastställbara av andra och som tillskrivs en individ, grupp eller kategori" (Pripp 2001: 26).

Utifrån det konstruktivistiska perspektivet skapas och omskapas etnicitet liksom andra identiteter i det sociala livet, vilket gör att den etniska identiteten är beroende av sammanhanget. Interaktion är nyckelordet, för det är i möten mellan människor, som gränser upprätthålls (Alsmark i Arnstberg: 1996). En individ behöver en kollektiv identitet för att identifiera sig med andra. Oavsett om denna gemenskap är föreställd eller inte, finns behovet av att tillhöra en grupp. Etnicitet handlar i stor utsträckning om åtskiljande och gränsdragningar, att kunna säga att man inte är som andra. I ett nytt land kan markerandet av sin särart vara positivt för identitetsskapandet och för behovet av en social identitet (Sjögren i Arnstberg 1996: 101-109). Etnicitet är framförallt en social identitet och en ideologi om kulturell särart, som uttrycks i socialt präglade situationer. Avgränsningar mellan grupper sker i interaktion för att visa på tillhörighet eller åtskillnad. Oscar Pripp skriver att det inom etniska grupper finns föreställningar om ett gemensamt ursprung, vilket används som argument för gränsdragning (Pripp 2001: 29).

Den etniska identiteten kommer att diskuteras i samband med identitetsskapande, utifrån dess betydelse för gränsdragningar mellan människor i olika sociala sammanhang. Vilka gränsdragningar görs i berättelserna om det dagliga livet, om människorna omkring en, i vilka sammanhang och varför?

1.3.3 Narrativitet

Berättande är en viktig del av livsvärlden i och med att mening tar form i skilda situationer och sammanhang i våra liv. I denna studie används den narrativa ingången som ett verktyg för att titta på hur informanterna berättar om sina liv. Genom att ge intervjumaterialet tyngd och därefter tolka vad som sägs, får jag fram vad informanternas berättelser säger om dem själva, men framförallt vad de säger om det omgivande samhället. Personerna i studien skiljer sig från varandra i många avseenden, men har trots detta liknande erfarenheter av livet i en ny kontext. Genom den narrativa ingången avser jag att titta på hur man berättar om sig själv i kontrast till andra och hur man berättar om sin vardag, för att undersöka personernas identitetsskapande och relationen mellan individen och det omgivande samhället.

Berättande har en central roll i en fenomenologisk beskrivning, eftersom det är en grundläggande del av den pågående aktiviteten i livsvärlden. Berättelser växer fram ur våra dagliga liv och dess mönster och är en form av vara lika mycket som ett sätt att säga (Jackson: 1996). Händelser i ens liv omarbetas aktivt i dialog med andra, likaväl som i fantasin och hjälper individen att förhålla sig till omgivningen. Berättande ger en känsla av delaktighet i definierandet av våra livsplaner och ger oss föreställningar om vilka vi är (Jackson 2002: 15-25).

Berättande kan ses som en social process, där talet blir ett komplement till handling. Genom att föra en dialog skapar man en social relation mellan sig själv och andra, vilket underlättar balanserandet mellan det bekanta och det främmande. Genom berättelser uppstår tillhörighet eftersom berättelser skapas för att dela upplevelser, minnen och erfarenheter med andra. Livshistorier, historier och berättelser har en inneboende energi som främjar handling. Jackson menar att denna energi kommer från en existentiell nödvändighet som motiverar människor till att förändra världen så att den känns som en värld, i vilken de både som individuella subjekt och som medlemmar av en gemenskap, känner att de spelar en betydande roll (Jackson 2002: 26-32).

Livet förändras emellanåt och inte alltid till det bättre. Många människor tvingas till att lämna sina hemländer, sitt liv och sina nära och kära. De förlorar sina hem och det sammanhang i vilket människor vet vilka de är. För dessa människor blir berättandet mer eller mindre en överlevnadsstrategi. Jackson menar att behovet av berättelser är kopplat till det mänskliga

behovet av att tillhöra en gemenskap, det kan handla om familj, vänner eller andra runt omkring en. När banden till gemenskap och tillhörighet förstörs med våld, blir behovet av att berätta ännu viktigare för den person, vars liv splittrats. Berättande rör sig mellan olika sfärer och ger individen inte bara kännedom om sig själv, utan även om samhället omkring den. Berättandet bidrar till erfarenheter och tillför strategier, vilka hjälper människor att omfördela obalans och korrigerar uppfattade orättvisor gällande varandet, så att man i interaktion med andra kan återta någon känsla av makt, återskapa någon känsla av mening och känna att det man överväldigades av, kan man få grepp om (Jackson 2002: 33-36). Jackson påpekar att berättelser i sig inte har någon makt, men genom människors samtal, tas olika perspektiv fram som kan generera tillhörighet och delaktighet. Berättande har en kapacitet, som kan få människor att arbeta tillsammans för att skapa, dela och bejaka någonting som hålls för gemensamt (Jackson 2002: 40).

1.3.4 Språket som social och kulturell kompetens

I samband med bosättning i ett annat land än det man föddes i, blir inläringen av det nationella språket en av delarna i etableringsprocessen. Så är även fallet med mina informanter vars dagliga liv präglas av svenskinläring på olika sätt. Språkets plats i vardagen och dess betydelse för individen kommer att tas upp i studien. Av intresse är att undersöka det som sägs om svenska språket för att i sin tur se till vad språket säger om samhället. Därför har jag valt att använda mig av Sjögrens och Runfors resonemang kring svenska språket. De ser språkdebatten som ett uttryck för en realitet och språket som ett samhällsfenomen, vilket innebär att individer som talar bra svenska automatiskt ses som socialt och kulturell kompetenta samhällsdeltagare. Detta sätt att se på språket blir framförallt tydligt i samband med etablerandet på arbetsmarknaden. De menar att kravet på en "bra" svenska för att klara utbildning och för att hitta ett arbete inte är något som längre ifrågasätts (Runfors & Sjögren 1996: 7).

Språket ses om ett samhällsfenomen och som något förbundet med sociala och kulturella erfarenheter, bland annat med maktrelationer. Intresset riktas mot språkanvändarna och mot språkets roll i deras sociala och kulturella relationer. Inläring av språk ses i sammanhanget som en process förbunden med insocialisering i ett specifikt samhälle, eller en grupp och dess kultur. Sjögren påpekar att vårt samhälle under lång tid präglats av en strävan efter jämlikhet

och homogenisering. När tiderna förändras, mångfalden ökar och vi av olika anledningar internationaliseras, uppstår oro och obalans, vilket skapar ansträngningar för att hitta en gemensam nämnare. Språket, som är en del av vår nationella identitet, tillskrivs rollen som det band som skall hålla oss samman (Runfors & Sjögren 1996: 9-10).

Sjögren menar vidare att lärare, arbetsgivare och arbetsförmedlare ständigt upprepar att en bra svenska är förutsättningen för att komma in på arbetsmarknaden. Myndigheterna ser svenskinlärning som en skyldighet för landets invånare och jämsätter bra svenska med samhällsdeltagande. Eftersom vi övertar betraktelsesättet av världen från vår omgivning, får språket en väletablerad position i samhället, som kan bli svår att förändra. Eftersom enspråkigheten är rotad i det svenska samhället, kan språkavvikelse lägga grund för starka gränsdragningar mellan människor. Fokuseringen på språket skymmer andra faktorer som har att göra med integration och risken med detta är att de som hör till kategorin invandrare och de som inte lär sig ”bra” svenska, klassificeras som otillräckliga invånare (Sjögren: 1996: 20-33).

I min studie kommer reflektioner och tankar kring språket att diskuteras. Genom att presentera mina informanternas berättelser kring ämnet, vill jag delvis se vad språket har för betydelse för dem och för framtida planer, men också titta på hur det som sägs kan spegla det omgivande samhället.

1.4 Presentation av intervjupersonerna

Uppsatsens empiri består av intervjuer med sex personer. Fyra av dessa är flyktingar som av olika skäl tvingats lämna sina hemländer och de övriga är på ett eller annat sätt delaktiga i det projekt som diskuteras i kapitel tre.

Sara föddes i Iran 1970. Efter att ha förlorat sina föräldrar blev det omöjligt för Sara och hennes systrar att bo kvar i hemlandet. De flyttade till storstaden, men konfronterade svårigheter med att hitta bostad. Att tre kvinnor, utan män och utan föräldrar, skulle hyra lägenhet, var inte acceptabelt. Detta, liksom fler andra orsaker, ledde till att alla tre systrar lämnade Iran. Sara bosatte sig i Turkiet i 18 månader innan hon kom till Sverige i början av år 2004. En av hennes systrar bodde här tidigare, men har flyttat till England, medan den andra

är bosatt i Dubai. I Iran arbetade Sara med turism, men vill studera ekonomi i Sverige för att bli revisor. Förutom svenska läser hon ämnen som ger henne högskolekompetens och praktiserar för närvarande på en resebyrå, där hon lär sig att arbeta praktiskt med ekonomi.

Ella föddes i Irak 1963 och kom till Sverige i september år 2002. Hon går inte in på anledningen till flytten, men påpekar att det fanns flera allvarliga orsaker till varför hon lämnade sitt hemland. Ella lämnade Irak själv, men hade redan släktingar i Sverige när hon kom hit. Hennes modersmål är arabiska. Sedan tidigare, är hon utbildad elingenjör, men studerar idag programmering, eftersom hon anser att det är lättare att hitta den typen av arbete här i Sverige. Ella har läst klart alla kurser i svenska som andraspråk.

Elias föddes i Palestina 1971 och flyttade till Sverige på grund av kriget i sitt hemland. Han har bott i Sverige sedan år 2003 och har en syster som är bosatt här. Elias har arbetat i olika länder för att hjälpa sina föräldrar ekonomiskt. Han är utbildad kyl- och värme tekniker och planerar att arbeta inom den branschen även i Sverige. Elias praktiserar just nu inom ramen för sitt yrke och läser fortfarande svenska.

John föddes i Tanzania 1971. Av olika skäl, var hans familj tvungen att flytta till Rwanda 1990. John gick med i det militära och var med i krig under många års tid. Efter det utbildade han sig till journalist, startade en oberoende tidning och började rapportera om Rwandas politiska läge till omvärlden. Tidningen blev känd inom kort och John började med tiden att ses som ett hot mot landets regim. På grund av hans politiska ställningstaganden blev det omöjligt för John att stanna kvar i landet. Han kom till Sverige år 2004 och har bott här i ett års tid. Han går nu i skolan och läser svenska för invandrare.

Kerstin, född i Sverige 1936 är ansvarig för Röda Korsets projekt gällande stödpersoner för nyanlända flyktingar. Hon arbetar ideellt och är idag pensionär. Hon har tidigare arbetat som lärare och varit rektor för en högstadieskola i Järfälla.

Ewa, integrationsansvarig på Järfälla kommun föddes i Polen och har bott i Sverige i många år. 1985 öppnade hon kommunens flyktingmottagning och är en av initiativtagarna till Röda korsets projekt. Ewa arbetar med integrationsfrågor och samarbetar med olika föreningar och organisationer för att skapa olika typer av samarbete.

1.5 Disposition

De inslag i vardagen hos mina informanter, som lyfts fram under intervjuerna – projektdeltagande, språkinläring och identitetsskapande, har avgjort kapitelindelningen. Med andra ord är uppsatsens disposition direkt bestämd av empirin.

Kapitel två handlar om ett av de projekt som informanterna deltar i. Här kommer projektets mål och utformning att beskrivas, liksom målgruppens respons. Tankar och funderingar kring projektet presenteras och diskuteras från både ledningens och målgruppens sida.

Kapitel tre skildrar självuppfattning och ställningstagande i samband med gränsdragningar. Här skildras berättelser om identitet på både det sociala och individuella planet, liksom etniskt grundad identifikation.

Kapitel fyra berör det svenska språket, om inläringen av det och om språkets betydelse för nuet, identiteten och framtiden.

I det femte och sista kapitlet sammanfattas det som framkommit tidigare och en slutsats presenteras utifrån de tre empiriska delarna i uppsatsen.

2. PROJEKTETS PLATS I VARDAGEN

För många invandrare och flyktingar består vardagen av återkommande möten med projektledare, arbetsförmedlare, handläggare på olika myndigheter och lärare i skolan. Samhället är på många sätt delaktigt i formandet av nya invånares liv. Röda Korsets stödprojekt är en av många satsningar inom kommunen. Det skildras i denna studie, dels genom min personliga medverkan som stödperson, dels för att kontakten med mina informanter skedde inom ramarna för projektet. Detta kapitel inleds med en presentation av projektet, som sedan följs av mina informanternas tankar och reflektioner kring det, kring integration, delaktighet och sociala behov. Hur ser projektets uppbyggnad ut, vad har man för mål? Vad har projektet för betydelse för de inblandade, för projektledare, stödpersoner och målgrupp?

2.1 Kort fakta

Röda Korsets lokala stödprojekt för flyktingar bosatta i Järfälla startades år 2002. Kerstin, medlem i Röda Korset och ansvarig för projektet, fick inspiration efter ett teveprogram, där en kvinna startat ett liknande projekt. Hon kontaktade kommunen och fick genast stöd från den lokala flyktingmottagningen, som sedan 1985 på olika sätt försökt ordna kontaktpersoner till områdets flyktingar. Ewa, numera integrationsansvarig i Järfälla Kommun, och initiativtagare till kommunens flyktingmottagning på 80-talet, är en av de personer som engagerat sig i möjliggörandet av projektet. Ewa och andra personer på flyktingmottagningen har gett Kerstin stöd och råd i hennes arbete. Syftet med projektet är att öka människors delaktighet i det samhälle de lever i och hjälpa nya invånare med förståelse för hur saker och ting fungerar här. Projektet är relativt fritt och bygger på ideellt arbete. Projektet har idag 15 engagerade kontaktpersoner och 23 flyktingar som anmält intresse. Alla stödpersoner, liksom Kerstin arbetar ideellt. Det går till så att de flyktingar som bosätter sig i Järfälla får information om projektet och möjlighet till att anmäla intresse för det vid första kontakten med flyktingmottagningen. Därefter kontaktar och träffar Kerstin dem och sammanför dem med någon av stödpersonerna.

2.2 Det konkreta arbetet

Ewa är engagerad i projektet på olika sätt och stödjer bl.a. Kerstins arbete, håller föreläsningar i samband med möten, närvarar vid olika aktiviteter och kommer med tips och idéer. Som integrationsansvarig samarbetar Ewa med många olika föreningar och organisationer för att få igång integrationsprocesser i kommunen. Målet för hennes arbete är att varje person som kommer till Sverige ska få möjlighet till att träffa en stödperson, som så småningom kan bli en vän för den nyanlände och hjälpa denne med vägledning i det nya samhället. Under intervjun påpekar Ewa att de personer som kommer hit från andra länder har med sig erfarenheter, föreställningar och upplevelser som inte ska bortses ifrån. Det är faktorer som har format individen och som är en del av denne, varför en viktig faktor i arbetet är att ha förståelse för både nuet och det förflutna. Det handlar om människor som på grund av olika anledningar lämnat sina länder och sitt hem, men det betyder inte att man har lämnat sig själv och den man är. Därför är det viktigt att genom möten mellan människor skapa tillfällen för olika uppfattningar, kulturer och erfarenheter att blandas.

Sedan start är projektet uppbyggt på idén om socialt umgänge. Det är genom möten som vi kan hjälpa varandra, anser Ewa, och det viktiga är att börja så tidigt som möjligt, även om personerna ifråga inte pratar svenska. Att bara finnas där kan betyda mycket för någon som är ensam och språknivån behöver inte vara ett hinder i arbetet. Kommunikation, säger Ewa, handlar om hur man berättar, på vilket sätt och hur enkelt man gör det. Kontakten mellan personerna anpassas efter behov och det kan många gånger handla om enklare umgänge som att gå på café tillsammans eller bjuda hem någon på fika. Ibland kan relationerna däremot leda till djup och långvarig vänskap, men det kan underlätta att ta små steg för att skapa förtroende för varandra.

Kerstin är pensionär och ägnar sin fritid åt engagemang i Röda Korsets olika projekt och verksamheter. Förutom att ansvara för och driva projektet, arbetar hon som kontaktperson och stödjer två familjer genom delaktighet i deras vardag. Kerstin besöker deras arbetsplatser, hälsar på i hemmet vid olika festhögtider, bjuder över dem på middag, följer med på läkarbesök, hjälper till med språket mm. En stödpersons roll är mer eller mindre att finnas där, att ge råd, stöd, information och vägledning. Som stödperson bör man ha möjlighet till att avsätta tid för umgänge med den eller de personer som man ger stöd åt. (För att underlätta beskrivningar om projektarbetet kommer de flyktingar som hör till målgruppen hädanefter att

kallas för skyddslingar.) Formerna för umgänge mellan stödperson och skyddsling anpassas efter behov, tid och engagemang. Det finns inga uttalade riktlinjer och det enda som betonas är medmänsklighet. Det är inte meningen att man som stödperson ska engagera sig för mycket eller känna press på något sätt. Relationerna bör börja med enkla saker, som insikt om att det är möjligt att kommunicera och förstå varandra trots att det finns brister i språket. Ewa kan på grund av sin tjänst inte engagera sig som kontaktperson. Hennes roll är istället att stödja dem som arbetar, att ge råd och stöd och finnas tillgänglig. Det händer emellanåt att stödpersoner inte kan och inte ska hantera sina skyddslingars förflutna. Krig, tortyr, död eller andra hemska upplevelser sätter sina spår hos människor och i sådana fall måste man försöka hitta vägar för att avlasta kontaktpersonen genom att t.ex. ge information till personen ifråga om var denne kan vända sig för att få hjälp.

Målet med projektet är att integrera nyanlända flyktingar i lokalsamhället. För att möjliggöra integrationen är det av vikt att ta hänsyn till individen och dess olikheter. Framförallt är det upp till personen ifråga om viljan till integration finns. I sådana fall handlar det om att ge avkall på vissa värderingar och normer för att ta emot de värderingar och normer som finns i det nya samhället. Det handlar inte om att ge upp allt, men att kunna balansera det gamla och det nya för att hitta en medelväg. Man ska absolut inte glömma sin kultur och sin historia, vilket många gör och det är ett misstag, menar Ewa, eftersom man inte kan ta bort en del av sig själv.

För att en person ska kunna bli en del av det samhälle han eller hon lever i, måste det finnas kunskap om hur samhället fungerar. Genom kontakter med redan etablerade privatpersoner, kan det bli lättare att förvärva denna kunskap. Kerstin anser att integration handlar om att ta del av varandras inställning till olika saker, både kulturellt och socialt och att det många gånger har att göra med vad personen vill ge själv. Framförallt handlar integration om möten mellan människor eftersom möten är utvecklande i sig. För att kunna hjälpa den nyanlände med anpassning, måste kommunikation vara möjligt, vilket betyder att språket bör vara på en nivå på vilken man kan förstå varandra. Även delaktighet i samhället, t.ex. genom fritidintressen och arbete, underlättar integrationen, men framförallt handlar det om initiativtagande från båda håll.

Av det som framkommit ovan kan sägas att grundtanken med projektet är att personer som redan är en del av detta samhälle genom sitt deltagande kan hjälpa nya invånare med att få inblick i det. Enligt Månsson skapas kunskap genom social interaktion och genom att i projektet sammanföra individer med skild bakgrund, skilda erfarenheter och skilda verklighetsuppfattningar, ges utrymme för utbyte av redan erfaren kunskap. Genom främjandet av möten mellan den redan integrerade och den som skall integreras, kan man underlätta de processer som hör till inläringen av hur omgivningen är konstruerad och hur den bör förstås och tolkas (Månsson 1992:75).

Enligt Berger och Luckmann är vardagslivets verklighet en värld som vi delar med varandra och förståelsen för samhället sker genom social interaktion. Under uppväxttiden genomgår individen en s.k. primär socialisation genom vilken han eller hon blir medlem i det omgivande samhället. Sekundär socialisation handlar däremot om varje följande process som ger individen förståelse för världen omkring denne liksom för objektiva och subjektiva verkligheter (Berger & Luckmann 1966: 154). Genom att i projektet ta hänsyn till individen, dess erfarenheter och kunskaper, förringas inte den primära socialisationen. Däremot får det nya samhället och stödpersonen, som är en del av det, en roll i personens sekundära socialisation. Den kunskap och de sanningar som tidigare tagits för givna och ansetts vara allmängiltiga, kan i det nya samhället ifrågasättas, förändras eller förstärkas. Mycket av det som tidigare upplevts som självklart kanske inte uppmärksammas i en ny kontext. Enligt Berger och Luckmann måste vi interagera med människor omkring oss för att förstå det samhälle vilket vi lever i. Genom stödpersonens närvaro och ”vetskap” om hur saker och ting fungerar, kan det underlätta för den nye invånaren att ordna, organisera och uppfatta vardagslivets verklighet (Berger & Luckmann 1966).

Personliga erfarenheter kan bidra till en inblick i hur saker och ting är, men också i hur samhället anser att de bör vara. I samband med social interaktion möter subjekten samhällets ethos, dvs. människors karaktär, moral och stil liksom den underliggande attityd som finns gentemot det lokala och globala. Lena Gerholm menar att världsbild och ethos understödjer varandra och att det mellan dem finns symboler, som genom att knyta ihop är - påståenden med bör - påståenden kan stabilisera tillvaron (Gerholm 1985: 95). Stödpersonerna kan i detta fall ses som representanter för både hur det är och bör vara. I motsats till den nyanlände, upplevs dess kontaktperson som en redan etablerad invånare med förståelse för det samhälle i vilket han eller hon lever i och som kan informera om hur saker och ting är och bör vara.

2.3 Målgruppens respons

Vad tycker målgruppen om projektet? Varför är de intresserade av att ha en kontaktperson? Vilka nack- och fördelar tas upp?

När Ella berättar om relationen till sin kontaktperson lyfter hon särskilt fram språkaspekter. För henne ger det sociala umgänget tillfälle till användande av det svenska språket utanför skolan. Ella påpekar dock att en mentor betyder mer än bara någon att prata med. Personen är också någon som hon kan få information av, någon som kan besvara hennes frågor. Ella berättar för mig att hon kan fråga allt om svenskar, om vad de äter och hur man gör olika saker i vardagen. Hon tillägger också att man inte behöver träffas hela tiden utan att det räcker med att känna att personen finns där om man behöver den.

Elias är den ende av informanterna som inte har någon kontaktperson och den ende som deltar på varje möte, fest och föreläsning. För honom ger projektet tillfälle till socialt umgänge och möjligheter till att lära känna nya människor. Elias berättar att han på föreläsningarna lär sig nya saker och samtidigt får möjlighet till att använda sina svenskkunskaper. Kerstin har ännu inte lyckats ordna en kontaktperson till Elias, vilket inte bekymrar honom märkbart eftersom han för tillfället är upptagen med studier och praktik. Däremot påpekar Elias att han så småningom skulle vilja träffa någon att prata med.

”En kontaktperson ska jag hitta, därför att jag behöver det. Det är bra för mig med en svensk för att jag ska prata med honom på svenska. Jag ska prata om allting, om vilka problem jag har. Det är ganska bra att prata om mina problem som jag har, och han också. Jag tror att alla, det är inte bara flyktingar, som har problem. Svenskar de har också många saker. Jag tror att det är viktigt att man hittar någon att prata med. Speciellt när man bor själv, ensam.” (Elias)

För John är möjligheterna till socialt umgänge främsta skälet till deltagande i projektet. Han är van vid att ha ett rikt socialt liv, och har haft svårigheter med att hantera den ensamhet han upplever idag. Han uppskattar sin stödfamilj, men påpekar att ålderskillnaden ibland kan vara ett problem. Många av kontaktpersonerna i projektet är i övre medelåldern eller pensionärer, det vill säga personer med fritid. Det är tyvärr så att väldigt få människor i arbetsför ålder, med familj, karriär och annat, har tid över för denna typ av engagemang. Många i målgruppen är däremot unga vuxna som är mitt i skapandet av en aktiv tillvaro. John är den enda av informanterna som berör denna aspekt. Han talar i övrigt väldigt positivt om projektet, liksom

de övriga informanterna, men menar att det på grund av ålderskillnaden, ibland kan bli svårt att hitta samtalsämnen.

“They are nice and good friends, but for me it hasn't been easy. Because first of all, they are old, seventy. It's not very useful. When I am with them, sometimes, there are somethings that I can't talk to them (about). I can't joke into the way we joke. I want to joke and I want something like that. We talk, but they tell me about old films, and are not intrested in the new ones. But I love them, and they love me, but I don't always know, what to talk about. I can't ask them to go to a club with me. But it's a good project because it makes me go out. If not I am there by my self, and nobody is there with me.” (John)

Mina informanter är i stor utsträckning nöjda med projektet och dess utformning. De berättar om sina stödpersoner med värme och uppskattning. Fördelarna lyfts gärna fram och nackdelarna tonas ned. Allmänt kan sägas att engagemanget bland informanterna varierar, vilket innebär att några av dem umgås oftare med sina kontaktpersoner och deltar mer på möten och föreläsningar än andra. Det de har gemensamt är de kortfattade utvärderingarna av projektet. De tankar och reflexioner kring projektet, som återgetts ovan, är endast en liten del av intervjumaterialet. I berättelserna om vardagen nämndes inte projektet förrän jag frågade efter det. Detta kan tolkas som att umgänget med kontaktpersonerna, liksom deltagandet på möten, inte upplevs som särskilt relevanta inslag i utformandet av vardagen. En annan förklaring till de korta beskrivningarna kan ha att göra med min delaktighet i projektet. Det kan kännas obekvämt att prata om ett projekt som intervjuaren själv arbetar med.

Det som framkommit är att umgänget med stödpersonen anpassas efter varandras behov och intressen. Vill man få tillfälle till att använda svenska språket, som Ella och Elias, skapar relationen tillfällen till det. Om det sociala behovet är det primära skälet för umgänget med stödpersonen, som i Johns fall, anpassas relationen efter de kriterierna. Vad gäller stödpersonerna kan medverkan i projektet vara ett sätt att fylla ut fritiden med en meningsfull insats. Som sagt är många i den gruppen pensionärer med mycket tid som ger utrymme för nya intressen. Att ägna delar den tiden för att hjälpa andra och på så sätt fortfarande vara aktiv i det omgivande samhället, kan skänka en känsla av meningsfullhet. Det kan vara en strategi som handlar om att bevisa för sig själv och för andra att man fortfarande är delaktig i samhället även som pensionär. Slutsatsen kan dras att deltagandet i projektet, från både stödpersonens och flyktingens sida, kan sägas vara intressestyrt. Hur vi ser på saker, liksom vårt tänkande och handlande, bestäms av våra intressen. Enligt Schutz har intressen den verkan att de flyttar framtiden in i nuet som målorientering, så att slutledningar om framtiden

påverkar våra uppfattningar av nuets omvärld. För att fullfölja våra planer måste vi kunna få en uppfattning om vår omgivning och ibland till och med förändra den. Det är våra intressen som bestämmer hur vi hanterar de omgivande meningssammanhangen och de är delar av våra livsplaner (Gerholm efter Schutz 1985: 136).

För personerna i målgruppen kan deltagandet i projektet snarare vara en av flera strategier för livsplanen och etablerandet i det nya landet. Stödpersonen blir ett verktyg i förståelsen av det samhälle man arbetar för att bli delaktig i. Många behöver använda språket praktiskt utanför skolan och det sociala umgänget med stödpersonen ger tillfälle till detta. På samma gång kan man få svar på olika frågor, ta del av skilda typer av kunskap och få en uppfattning om ”svenskar”. För John handlar det snarare om tillfälle till social interaktion, vilket minskar hans känsla av ensamhet. Beroende på livsplan använder man projektet och stödpersoner efter sina behov. Det har att göra med selektiv perception, vilket innebär att vårt seende hänger samman med våra intressen. Enligt Schutz lever subjektet i sina handlingar och dess uppmärksamhet är helt och hållet inriktad på att fullfölja sin plan. Genom medvetenhet om sina handlingar delar vi upp den vardagliga verkligheten och dess inslag efter relevans för livsplanen. Den kunskap som ligger utanför det praktiska intressets relevanssfär uppfattas som perifer (Gerholm efter Schutz 1985: 105-106).

Om man utvärderar projektet ur ett större perspektiv är det möjligt att göra andra tolkningar. Som helhet finns i projektets utformning en strävan efter att se till individen och dess behov. Genom att främja möten gör man plats för personliga upplevelser och utrymme för variation skapas. I och med detta kan generaliseringar och stereotypa uppfattningar kanske omvärderas. Genom att projektet drivs av ideellt arbetande individer med förankring i samhället, läggs arbetet på en vardaglig individnivå. På så sätt undviker man att skapa ett uppifrånperspektiv. Trots detta finns det i projektet inslag som speglar etablerade uppfattningar om vissa saker från samhället i stort. Tillexempel tanken om att delaktiga och aktiva invånare är integrerade invånare och att en integrerad individ är en människa med ambitionen att lära sig hur samhället fungerar, med viljan att lära sig dess språk och med viljan att vara en del av det samhälle han eller hon lever i. Intentionerna med projektet är de bästa och det handlar om att hjälpa människor med att uppnå kunskap. Men det finns en obalans inbyggd i projektets utformning. Istället för att se projektet som ett utbyte för intressestyrd kunskap och som bidrag till delar i livsplanen, finns en risk för upprätthållande av grupperingar där den redan integrerade gruppen ska hjälpa den grupp som behöver integreras.

Man utgår ifrån att dessa personer hör till en grupp som behöver hjälp för att förstå det svenska samhället och för att bli en del av det. En sådan syn på redan utsatta grupper kan befästa uppfattningen om deras underläge och stärka majoritetsbefolkningens roll som gruppen med tolkningsföreträdare.

Enligt Gerholm är det vanligt att betona en mörk samhällssyn i samband med projektarbete. Anledningen är till att börja med, de grupptypiska bilder om isolering, främlingskap och passivitet, som existerar i samhället och som ofta beror på utomståendes beskrivningar. För övrigt, i samband med situationer där en kategori medborgare ska hjälpa en annan är det sådana generaliseringar som används, eftersom hjälparna sällan har erfarenheter av de andras liv. Dessutom, menar Gerholm, finns det i projektsammanhang en tendens att överdriva problemens omfattning för att motivera arbetet, vilket i sin tur kan reproducera redan existerande bilder av rotlöshet, ensamhet och främlingskap. ”Ingen behöver argumentera för den mörka bilden, då den inte bara är ’officiell’, utan också en väl förankrad vardagsuppfattning” (Gerholm 1985: 102). Gerholm menar att de mörka bilderna främjar projektverksamhet eftersom denna förutsätter att något definierats som ett problem (Gerholm 1985: 101-103).

3. IDENTITET

I detta kapitel skildras tankar och värderingar kring identitet både på det sociala och på det personliga planet. Utifrån informanternas berättelser kommer självskrivna identitet och tillskrivna identitet att tas upp för diskussion. Hur berättar man om sig själv och andra? Vad är det som lyfts fram? Hur ser personerna sig själva och i vilka sammanhang görs jämförelser med omgivningen? Även etnisk identitet kommer att belysas och diskuteras. Kapitlet inleds med Johns berättelse om livet i hemlandet för att belysa vilken plats det förflutna har i vissa flyktingars liv och fortsätter med de övriga informanternas skildringar av nuet.

3.1 Broken journeys

Alla fyra informanter har av olika anledningar varit tvungna att lämna sina hemländer, sina vänner och de flesta av sina familjemedlemmar. De har tvingats till att lämna sina liv, de platser som betecknas som hem, sitt språk och allt som hörde till den kontext i vilken de levde. De har upplevt krig, förtryck, våld och andra hemsgheter. Upplevelser från det förflutna likaväl som de intryck de erfar idag, är faktorer som format deras världsbilder och gett insikt i vilka de är. Medan tre av informanterna av olika skäl föredrar att berätta om nuet och framtiden, väljer den fjärde att lägga tonvikten på det förflutna. Den personen är John och det är om honom detta delkapitel ska handla om.

Intervjun med John handlade i huvudsak om hans liv i Rwanda, om upplevelser, vänner, familj, arbetsliv, det politiska läget mm. Även när han berättade om livet här i Sverige, gjordes ständigt återkommande jämförelser med livet där hemma. John är också den enda av mina informanter, som har svårt att anpassa sig till ett liv i Sverige, som inte har reflekterat över sin framtid här och som gärna vill återvända till sitt hemland. Anledningen till detta, menar John, är kontrasten mellan sätten att leva i de olika länderna. Han berättar för mig att han i Rwanda levde ett aktivt liv med ett rikt socialt umgänge. Som oberoende journalist kämpade han för folkets rättigheter och emot staten. Genom sitt yrke blev han internationellt känd och samarbetade med olika organisationer och med FN. Så småningom upplevdes han som ett hot mot staten och tvingades lämna landet för att inte bli mördad. Här i Sverige, berättar John, har han inte riktigt någon plats, inget syfte och inga mål.

“I don’t know my destination. I am not married, I was planning to marry my girlfriend. I am missing my mom, my family, my dad. I am missing my friends, yes. It is not the fault of the Swedish people no, it’s the fault of the people who chased me out of the country. // At the time, when I don’t know what to do, I will stay in Sweden. But if I get, if things change back in my country I’ll be proud. // But, here are nobody I’m going to educate. They are educated already. They have a lot of me. I’m supposed to be in my country. This is not my friends. I suppose to be in my country and teaching my people. How to fight poverty, how to fight corrupted people, how to fight diseases. But I don’t know when I can return, I don’t know when. I still hope that I can go back, but I don’t know when.” (John)

Det svåraste för John är att vara ifrån sina vänner och sin familj. Han har alltid varit en social person och haft lätt för att lära känna människor. Här i Sverige har han inte lyckats träffa nya vänner vilket upplevs som ett problem. Det sociala umgänget har i första hand bestått av kontakter med tjänstemän. Han vill inte kritisera människorna här och påpekar att det är bra människor, men att det är svårt att komma dem nära. John är osäker på om han kan passa in i det nya samhället. Han kan inte identifiera sig med omgivningen utan väljer att lyfta fram sin tillhörighet till människor ifrån samma världsdel som honom, eller människor som hör till kategorin politiska flyktingar. John tror att de som får det svårast att passa in är flyktingar, för att de själva inte valt att lämna sina hemländer. Han menar att det i denna grupp av människor finns en önskan om att återvända vilket gör det svårare att integreras i värdlandet. John tror att majoriteten av flyktingarna har svårt att anpassa sig till ett nytt samhälle. Han har själv sett det. När han kom till Sverige den 15 april, år 2004, förändrades hela hans liv och kontrasten mellan kulturen, människorna och samhället blev alldeles för stor för att han ska kunna känna tillhörighet till sitt nya samhälle.

“I don’t know if I can fit in to this society. Sometimes I feel, that I fit in to the society, but sometimes I find myself very different. And because of that, that’s why I find many Africans, or foreigners, sometimes becoming alcoholics because of that. Their friend is the beer. The beer is the friend, that’s what I can see now, when I am looking at people, they are just sitting there, by them self.” (John)

I berättelsen om sitt liv uttrycker John sin önskan om att åtminstone få ha en släkting här, eller en vän att umgås med. Hemma visste människor vem han var, timmarna på dygnet räckte inte till för att hinna träffa alla i vänskapskretsen. Hans telefon ringde ständigt, men det händer inte här. Här är dagarna är långa med för mycket fritid. Utöver timmarna i skolan är det svårt för John att sysselsätta sig. Han har inga förhoppningar om att kunna arbeta som journalist i

Sverige, men kan tänka sig att arbeta med vad som helst för att slippa känslan av meningslöshet.

I even want to clean somewhere. I don't want to get this money from the social. You know this free money. I don't like it, I have never done it, I have been working since I was eighteen. I remember getting free money from my dad when I was in highschool. But all the time I have been working for my money. So this is something that is making me to be a beggar in my head. Even to clean somewhere here is very difficult.

John påpekar flera gånger att han gärna vill aktivera sig. Skolan är inget problem, för trots den obligatoriska svenskundervisningen finns mycket tid över för annat. Det bästa vore att blanda undervisning med praktik redan från början, så att man gör någon nytta och kan göra skäl för de pengar man får av socialen. John vill inte vara en börda för samhället utan vill vara delaktig i upprätthållandet av systemet. Nu består hans vardag av svenskundervisning och läxor. Resten av tiden tillbringar John genom att sitta hemma och titta på teve, eller genom att sitta på biblioteket för att få tillgång till Internet och kunna chatta med vänner. För honom är nuet en plåga och han föredrar att berätta om det förflutna. Ensamheten och den passiva livsstilen upplevs som ett problem.

“Every month you are just, ok, you go to school and then like that nobody is calling you. Nobody calls even to ask one question. You are just there, like. You are not working. I think this is, I'm feeling ashamed sometimes. A journalist called me to ask me what I am doing now, I said: it's terrible. “What happened?” I said, come on. I can't say that the country is boring no, it's my activity.” (John)

John är en av många människor vars liv inte blev som de önskat. Jackson skriver just om vilken betydelse berättande har för dessa människors identitetsskapande. Enligt honom är flyktingars berättande ett sätt att ta itu med den orättvisa och de hemska upplevelser de utsätts för. När människor blir tvingade till att lämna sina hem, sina vänner och sin familj, blir berättandet en strategi som är kopplad till det mänskliga behovet av att tillhöra en gemenskap. När banden till det man kallar hem förstörs med våld och livet splittrats, blir behovet av gemenskap större än tidigare. Berättandet blir ett sätt att handskas med tillvaron eftersom berättelser rör sig mellan olika sfärer och ger individen kännedom om sig själv och om samhället omkring den. Berättandet bidrar till erfarenheter och tillför strategier, vilka hjälper människor att omfördela obalans och korrigera uppfattade orättvisor, så att man i interaktion med andra så småningom kan återta någon känsla av makt, återskapa någon känsla av mening och få grepp om tillvaron igen (Jackson 2002: 33-36). Johns behov av att berätta sin

livshistoria visar på att han ännu inte fått struktur i tillvaron. Det har bara gått ett år sedan hans liv drastiskt förändrades och berättandet blir ett sätt för honom att få klarhet i vad som egentligen hände. Det förflutna har ännu inte ordnats och de orättvisor han utsatts för har inte tagits itu med. Det är för närvarande svårt för John att leva i nuet, när hans förflutna fortfarande är ett kaos.

Enligt Jackson följs våld, krig och tortyr av känslan av maktlöshet. Berättandet blir i efterhand outhärligt för återskapandet av kontroll och struktur i livsvärlden och blir genom denna funktion en del av läkningsprocessen. Framförallt de människor som utsatts för statligt våld, har en tendens att isolera sig från omvärlden för att de inte kan identifiera sig med den. Att dela med sig av sina upplevelser med andra, kan bryta isoleringen och återskapa känslan av tillhörighet (Jackson 2002: 71-72). John har som soldat varit med i krig, han har sett människor dö och varit tvungen att döda. Som soldat var han på statens sida, men som journalist blev han en fiende, som utsattes för våld, förföljelse och tortyr. Han har dock ett stort behov av socialt umgänge vilket håller honom borta från isolering och han har ett ännu större behov av att berätta sin historia, vilket han också gör, för alla som vill lyssna. John kan dock inte identifiera sig med det svenska samhället, men däremot med människor som har liknande erfarenheter. Jackson påpekar att känslan av gemenskap är vanlig mellan flyktingar för att de flesta upplever samma maktlöshet. Efter denna typ av upplevelser uppstår saknad efter allt man förlorat och många har svårt att föreställa sig att de någonsin kommer att känna sig hemma i världen igen. Ofta ser man ingen framtid och har svårigheter med att skapa förtroende för staten och för offentliga sfärer (Jackson 2002: 76). John kan inte identifiera sig med människorna omkring sig och tror inte att han kan anpassa sig till vårt sätt att leva. Han betonar sin gemenskap med andra flyktingar och skapar genom detta en grupptillhörighet. De som inte varit med om liknande upplevelser kan inte förstå honom och därför finns inget intresse i att ens försöka skapa en grund för samhörighet.

3.2 Individuell och kollektiv identitet

Nedan presenteras utdrag ur mina informanternas berättelser om hur de ser på sig själva samt på människor omkring dem. De tar bland annat upp svårigheter med att lära känna svenska personer och berättar att umgänge med svenskar är ett önskat inslag i vardagen. I detta stycke framkommer tankar kring svenskhet, tillhörighet och åtskiljande.

Det dagliga livet präglas av studier och praktik bland mina informanter. De är mitt i utformandet av en tillvaro och fokuserar mycket på framtiden. De är aktiva individer med ett socialt liv, däremot är svårigheterna med att lära känna ”svenskar”, ett ämne som ständigt återkommer i berättandet om vardagen. Alla tre har vänner från olika delar av världen, men det är inget som lyfts fram.

Sara praktiserar på en resebyrå, men anser att hon inte behöver prata med de svensktalande personer som arbetar där eftersom de inte heller pratar mycket med varandra. Hon tror att det enda sättet att få kontakt med svenskar är på arbetsplatsen. Hon upplever svenskar som privata människor med ett litet behov av socialt umgänge. Sara berättar om skillnaden mellan människor i Sverige och i Iran, om att man i hennes hemland har ett större socialt behov och att människor ute på gatorna, på bussen eller på tåget, pratar med varandra trots att de inte känner varandra.

”Man pratar så mycket. Det är väldigt varma människor. Om jag till exempel har problem med en man, kommer andra att hjälpa mig. De kommer fråga: Vad händer här? Och de hjälper mig och skrämmer iväg mannen. När alla kommer och tittar vad som händer, blir han rädd och springer. Men här i Sverige hörde jag att det var en våldtäkt på tåget och att det var många människor som satt där och de hjälpte inte tjejen.// Ja, det är så annorlunda. Människor här, de pratar inte med varandra. De är alltid tysta. Eftersom jag inte kan prata med dem.” (Sara)

Sara berättar för mig att hon inte är intresserad av att träffa svenska vänner. Detta grundas på att Sara känner en svensk kvinna, vilket gett ett dåligt intryck. Detta har fått Sara att tveka inför ett socialt umgänge med svenskfödda personer. Hon berättar även om skillnaden på människorna här beroende på vädret. När hon första våren i Sverige åkte in till stan för att titta på människor, blev hon förvånad över att det var mycket folk ute och att människor pratade med varandra. Hon insåg att även svenskar är sociala, men att vädret avgör formerna för socialt umgänge. Jag frågar om Sara skulle kunna tänka sig att träffa en svensk man, men det är för henne en främmande tanke. Hon har egentligen ingen erfarenhet av svenska män, men grundar sin uppfattning på vad hon sett och hört.

”Svenska män är jag rädd för. Jag hörde att de säger när de gifter sig, att många av dem säger till sina kompisar att: du kan vara med min fru. Många av mina kompisar säger att de gör det. De säger. Varsågod, var med min kvinna. Det är inte en bra tanke i livet. Vi tycker inte om det här beteendet. // Jag vet inte mina kompisar säger det. Och de har ett program här om att byta

plats. Den här mannen går till den här familjen, och den andra också. // Vem vet vad de gör på kvällen. Ingenting? Det är inte normalt. Det är samma som - varsågod.” (Sara)

Även om Sara emellanåt påpekar att hon inte behöver umgås med svenskar för att kunna skapa ett bra liv i Sverige, nämner hon svårigheterna med att inte passa in i det nya samhället. Hon distanserar sig från ”svenskarna”, men uttrycker samtidigt en önskan om tillhörighet. Sara tror att utseendet kan påverka hur man uppfattas av omgivningen och tar upp sin hår- och ögonfärg, som exempel på gränsdragningen mellan européer och andra.

”Jag tycker att det är svårt för människor som kommer hit, som inte pratar svenska. Vi känner oss som gäster, även om man har bott här i tjugo år. Det är svårt att passa in. Man får ingen hemkänsla. Det är kanske lättare för de från Europa, men det är svårt för alla utanför, för de ser inte svenska ut. Det är lättare för ljusa.” (Sara)

När Sara berättar om sig själv och om människorna omkring henne gör hon tydliga och återkommande gränsdragningar. Hon generaliserar gärna svenskar och placerar dem i en grupp tillhörighet i vilken hon själv ställer sig utanför. Hon betonar att hon inte har något behov av att lära känna ”svenskar” och inte heller prata med dem förrän på en framtida arbetsplats. På grund av Saras språknivå och utseende tror hon inte att hon någonsin kommer klassas som svensk. Hon identifierar sig som invandrare, tillskrivs en identitet som ickesvensk från omgivningen, och väljer att känna samhörighet med människor som placeras i gruppen invandrare.

Även Ella uttrycker svårigheter med att passa in i det nya samhället. Hon är en ambitiös kvinna som under sin korta tid i Sverige redan avslutat all svenskundervisning, som praktiserat och som nu försöker etablera sig på arbetsmarknaden. Ella berättar för mig att det svåraste har varit att lära sig att förstå de outtalade regler som finns i samhället. Hon vill förstå hur saker och ting fungerar eftersom hon avser att stanna här, men samtidigt är det svårt för de människor som inte är födda här.

”Sverige är vackert, men vi är tyvärr inte födda här. Det räcker inte med att lära sig språket, man måste lära sig vanor för att integrera sig.” (Ella)

Ella berättar att hon har börjat lära sig att det finns en ordning inbyggd i samhället och att det finns regler som inte uttalas. Hon säger att Sverige är ett organiserat samhälle och att man måste känna till dess koder. Hon berättar om när en svensk kvinna blev förolämpad när Ella sagt till henne att: ”du har blivit tjockare”. Hon visste inte vad man kan säga och inte. Nu har

hon lärt sig att man inte ska lägga nycklarna på bordet i sällskap med svenskar och kanske inte alltid säga det man tänker på. Ella känner några svenskar, men inte många. Hon har däremot en granne, tysk, som bott i Norge, men som kom till Sverige som sextonåring. De har en bra kontakt och går på promenader tillsammans, med stavar. Ella berättar att grannen pratar flytande svenska och egentligen är som en svensk.

Ella försöker förstå samhället och människorna omkring henne genom att skapa ett umgänge med ”svenskar”. Eftersom hon har bestämt sig för att stanna här och skapa ett aktivt liv med framtidsutsikter söker hon kunskap om både människorna och omgivningen. Hon ser sig själv som icke-svensk, men hoppas på att så småningom känna samhörighet med majoritetsbefolkningen. Ella är medveten om att hennes ursprung och kulturella bakgrund skiljer sig från det svenska samhällets norm, men försöker genom kunskap och genom sociala relationer skapa förutsättningar för delaktighet.

Även Elias reflekterar kring svårigheterna med att lära känna ”svenskar”. Han tror att skillnader i det sociala livet kan bero på olika kulturer och traditioner. Han har en bild av hur det fungerar i Sverige, men kan inte förklara vad han grundar sina antaganden på. Utifrån sina upplevelser av det nya samhället kan han dra slutsatsen att svenskar helt enkelt inte är sociala människor. Han har ingen erfarenhet av svenskar i den privata sfären, utan kontakterna består i första hand av möten med handläggare, lärare och projektledare. Han berättar att han upplever svenskar som stressade människor, som planerar varenda timme av dygnet.

”De måste jobba och sedan åka tillbaka hem och laga mat och sitta hemma. De tycker inte om att kompisar kommer till dem och besöker dem. // Jag tror att de bara har lördag och söndag för att träffa sina kompisar eller gå ut och äta på restaurang eller träffas på en plats. Men i mitt land brukar vi besöka varandra varje dag. När man vill. // Men här beräknar de hela sin tid i veckan. Det finns ett ordspråk. Tid är pengar. Men det är bra när man vill hinna med att göra allting. Jättebra. Men man behöver vara social, träffa många kompisar, inte bara arbetskamrater.” (Elias)

Elias har svårt att ställa om sig till ett socialt begränsat vardagsliv och berättar att han saknar vänskapskretsen i hemlandet. Elias vill gärna träffa vänner och känna sig social, bara ha någon som ringer eller någon man kan umgås med efter skolan. Han tillägger dock att han inte anstränger sig för att lära känna människor, eftersom det viktiga just nu är att komma ut på arbetsmarknaden. Han ägnar större delen av dagen till studier och praktik och har själv blivit en upptagen person, likadan som de personer han beskriver.

Elias brist på privata erfarenheter av socialt umgänge med ”svenskar” leder till omfattande generaliseringar och grupperingar. Svenskar jämförs med upptagna, hårt arbetande och socialt inkompetenta människor. Trots att Elias kritiserar det som enligt honom är det svenska sättet att leva, är han på god väg att skapa en liknande livsstil. Detta kan ha att göra med en strävan efter samhörighet. Genom att vara en ambitiös och upptagen invånare, visar han upp en identitet som han förväntar sig överensstämmer med samhällets förväntningar.

Mina informanter är skilda individer med olika bakgrund, upplevelser och historia. Trots detta är deras berättelser likartade. När de berättar om vardagen väljer de att lyfta fram tankar kring svenskar, svenskhet och tillhörighet. Reflektioner kring den personliga identiteten framkommer inte uttalat, men ur materialet är den självskrivna identiteten möjlig att urskilja. I större delen av sina liv har de tagit sina kollektiva identiteter för givna. I samband med lämnandet av hemlandet, har tidigare självbilder och övriga identitetsaspekter förändrats. Tidigare identifierade de sig med den grupp av människor och det samhälle som de var en del av. I en ny omgivning med människor måste en ny grupptillhörighet skapas för att den sociala identiteten ska kunna utvecklas. I möten med andra görs jämförelser och liknelser, vilket betyder att för att veta vem man är, måste man ta reda på vem man inte är. Nu är man inte längre en i mängden och jämförelser med människorna omkring en måste göras för att få kunskap om vem man är, vilka de andra är och vem man uppfattas som i de andras ögon.

Enligt Svensson är de utomstående faktorerna för påverkan tydligare hos de människor som inte haft möjlighet till egna val i utformandet av sina liv. Nuets formas gentemot det förflutna, men med framtiden som mål (Svensson 1997: 41-53). Utifrån det som berättats är informanterna redo att göra mycket av det som krävs av dem från samhällets sida för att få möjligheter till skapandet av en framtid. De har accepterat skolgången trots att de för många år sedan avslutade sina studier. De genomgår praktik för att så småningom komma in på arbetsmarknaden. De lär sig språket för att det är obligatoriskt. De deltar i olika projekt för att få erfarenheter av socialt umgänge med svenskar, eftersom det betonas ifrån tjänstemäns sida. Sammantaget visar detta att framtiden som mål till stor del påverkar identitetsskapandet. Hur man utformar sin framtid har mycket att göra med vem man är och hur man uppfattas av andra. För att veta vem man är, måste man aktivt skapas sin identitet och reflektera över den, enligt Svensson. Hon påpekar att man inte alltid har frihet att bestämma över livets gång och

många gånger kan tvång höra till vardagen, men för att skapa ett jag, måste man agera som individ oavsett förutsättningar och möjligheter (Svensson 1997: 41-53).

Genom social interaktion kan man antingen känna samhörighet och gemenskap, eller distans till de människor som finns runt omkring en. Identiteten har en betydelsefull roll i den subjektiva verkligheten och den formas av sociala processer och modifieras eller omformas genom sociala relationer (Berger & Luckmann 1966: 201). I en ny kontext omformas identiteten. För mina informanter är det lättare att identifiera sig med människor med liknande erfarenheter eller med annan etnisk bakgrund än svensk. Man betonar svårigheterna med att lära känna svenskar och avgränsar sig själv från den grupptillhörigheten. Eftersom vår identitet även är social finns det behov av en gemenskap. Ifrån samhället sida uppfattas man inte som svensk, vilket kan resultera i att man inte ens försöker skapa samhörighet med den samhällsgruppen. Genom att göra det som förväntas ifrån samhället sida, formar man en identitet utåt genom vilken man vill visa att man inte är så annorlunda. Samtidigt som informanterna behåller mycket av tidigare skapad identitet, och känner större samhörighet med personer som inte är födda här, är de villiga att ge utrymme för nya inslag. Man vill inte förlora sig själv, men samtidigt upplevs det som viktigt att kunna identifiera sig med omgivningen. Identitet ger som sagt trygghet och stabilitet i tillvaron och handlar om tillhörighet, både individuellt och kollektivt. För att skapa en trygg och stabil tillvaro, måste man ta reda på vem man är och inte är. Trots att ingen av informanterna har förhoppningar om att någonsin uppfattas som svenskar, strävar de efter att inte utestängas helt från den grupptillhörigheten.

Enligt Pripp utgörs subjektiv identitet av hur man uppfattar sig själv och hur man väljer att andra ska uppfatta en. Genom den subjektiva identiteten kan individen definiera och identifiera sig själv (Pripp 2001: 26). De flesta av mina informanter börjar få struktur i tillvaron och en överblick av det omgivande samhället. De vet hur de vill utforma sina liv liksom vad som krävs för att de ska nå sina mål. Detta kan även medföra kännedom och balans i den subjektiva identiteten. Det vill säga i uppfattningen om vilka de är. Att byta land medför många förändringar och när tillvaron stabiliseras och ordning skapas i den subjektiva identiteten, kan utrymme även skapas för hur man vill uppfattas av andra. Utifrån det som sägs framkommer även aspekter av den objektiva identiteten. Informanterna grupperar och kategoriserar gärna sin omgivning, men det måste tilläggas att det är en ömsesidig

klassificering. Från samhällets sida beskrivs de som invandare eller flyktingar och hänsyn tas inte till andra aspekter. Många gånger handlar jämförelser om etnisk identitet och hur man utifrån den gör gränsdragningar för att skapa skillnader mellan vi och de andra. Enligt Sjögren behöver individer en kollektiv identitet för att identifiera sig med andra. Oavsett om denna gemenskap är föreställd eller inte, finns behovet av att tillhöra en grupp för att kunna säga att man inte är som andra (Sjögren i Arnstberg:1996:101-109). Informanterna skiljer på svenskar och ickesvenskar i berättelserna om vardagen och lyfter fram gränsdragningar i sociala sammanhang, vilket beror på att etnicitet är en social identitet som uttrycks i möten mellan människor.

4. SVENSKA SPRÅKET

Anledningen till att språket får ett eget kapitel i denna studie är informanternas ständigt återkommande reflektioner kring det. Språket är en betydande del av vardagen och tar stor plats i skapandet av en framtid här. I detta kapitel visar materialet framförallt hur språket som fenomen, speglar det omgivande samhällets inställning till språk i relation till integration. För alla personer, som vill bosätta sig i Sverige, flykting som invandrare, är svenskundervisning något obligatoriskt. Mina informanternas vardag präglas till stor del av språket, dels i skolan, men också i andra sammanhang. Frågorna som ställs är: Hur reflekterar man kring språkinläringen? Vilket utrymme har svenska språket i vardagen och varför?

Som tidigare nämnts varierar längden på bosättning i Sverige bland mina informanter. Ella är den som bott här längst, med sina nästan tre år. Hon är den av mina informanter som ständigt återkommer till det svenska språket under intervjun. Att lära sig bra svenska är något viktigt i hennes vardag och i planerna på att komma ut på arbetsmarknaden och bli självförsörjande. Ella berättar att det första året i Sverige var jobbigt eftersom hon inte kunde språket. Hon ville inte svara i telefon och upplevde stor press på att lära sig svenska. Nu har hon avslutat alla svenskkurser för icke-svenskar och lägger sin tid på att hitta ett arbete. Ella arbetade som universitetslärare i Irak, men fokuserar nu på programmering. Hon kan inte språket tillräckligt för att undervisa här, men kan tänka sig att doktorera i elektroteknik om hon inte hittar arbete som programmerare. Ella är sedan tidigare elingenjör och läser just nu olika ämnen på Komvux för att så småningom komma ut på arbetsmarknaden. Sedan Ella kom till Sverige har hon koncentrerat sig på att lära sig det svenska språket eftersom hon anser att det är en grundläggande faktor om man vill hitta arbete.

Ella berättar att hon saknar erfarenhet av svenska språket. Hon anser att om man vill försörja sig själv, så måste man lära sig svenska. I och med att Ella söker anställning, har hon läst en del jobbannonser och påpekar att oavsett tjänst, betonas svenskkunskaper, särskilt perfekt svenska. Ella har studerat svenska under hela sin tid i Sverige. Hon har avslutat alla kurser i svenska som andra språk på mindre än två år och läst engelska. Ella berättar att om hon inte lyckas hitta ett arbete inom programmering, så ska hon doktorera till elingenjör på KTH. Den utbildningen, hon har ifrån Irak, motsvaras av en civilingenjörsexamen i Sverige.

Ella har engagerat sig mycket i skolan och säger att man måste jobba hårt om man vill klara sig i Sverige. Hon är van vid detta och menar att hon alltid jobbat hårt för att nå sina mål. Ella poängterar flera gånger att hon absolut vill arbeta här i Sverige, och inte ta socialbidrag. För att lära sig språket väl, kan man inte bara läsa det i skolan, menar Ella. Grammatik är bra, men har ingen betydelse om man hör språket omkring sig. Man behöver både läsa och prata och det tar mycket tid. ”Om jag hittar jobb blir språket bättre”, säger Ella eftersom man i samband med en anställning använder språket dagligen. Ella påpekar dock att man även behöver hålla språket utanför jobbet, det vill säga läsa böcker och grammatik. Här berättar hon om upplevelsen av att bygga upp sitt liv i ett nytt land.

”När man har lämnat sitt land, måste man börja om från början. Man blir mer stressad för man vet inte vad som händer i framtiden. Jag kanske inte hittar ett jobb på fem år. Jag har bra utbildning, men om jag har den svenska utbildningen, kanske det blir lättare. Men språk är så stort, man kan lära sig ord, men inte alltid uttrycka sig som man vill. Det är frustrerande. Hur kan människor bara sitta och inte göra något? Inte jobba, bara ta bidrag?” (Ella)

Sara upplever svårigheter med språkinläringen eftersom hon inte använder svenskan utanför skolan. Undervisningen, tycker hon fungerar bra, men problemet är bristen på aktivt användande av språket på fritiden. Sara vill stanna i Sverige och skapa en framtid här och därför är det viktigt för henne att utbilda sig för att hitta ett bra arbete. Det handlar om motivation och ambitioner menar Sara, vill man så går det. Sara berättar att hon är tacksam för möjligheten till studier och för det ekonomiska bidraget, men påpekar att hon vill studera klart så fort som möjligt för att bli självförsörjande. Ett problem som tas upp är dock språkanvändningen.

”Saker som gör att jag tycker att det är svårt eller konstigt är att de inte pratar så mycket i samhället. När jag läser, när jag studerar svenska i skolan, lär jag mig bara svenska där, inte i samhället. Jag behöver inte prata med andra, för de pratar inte med varandra. // Jag kan inte lära mig språket så snabbt. Det är mycket svårt här. Men när jag var i Turkiet, hade jag ingen lärare. Jag gick inte i skolan, men jag lärde mig turkiska eftersom jag pratade så mycket.” (Sara)

Elias berättar för mig att han har för mycket fritid, vilket leder till att han upplever tristess. Han är van vid att arbeta hårt och föredrar arbete framför studier. Som aktiv person, med erfarenhet av intensiva arbetsveckor, var det svårt för honom att ställa om sig till några timmars svenskundervisning om dagen. De tre första månaderna i Sverige upplevdes som en alltför lång semester. Elias är utbildad kyl- och värmetekniker och har en examen från sitt

hemland, som han försöker få giltigförklarad här. Han har inga planer på att utbilda om sig och var inte alls beredd på att överhuvudtaget gå tillbaka till skolan. Nu när han bott i Sverige en tid, har han accepterat skolgången och börjat vänja sig vid att vara student igen.

”När jag kom i kontakt med Stockholm, förstod jag allting om livet här i Sverige, att man måste studera om man vill jobba. Därför måste jag, tror jag, studera och ta den här kursen för att hitta jobb, ett jättebra jobb. Jag går på praktik här i Stockholm och alla säger till mig att jag måste gå den här kursen. Jag ska göra det nu.” (Elias)

Elias är den enda av informanterna som inte har upplevt svårigheter med att lära sig det svenska språket. I och med svenskundervisningen upptäckte han att det var lättare än vad han hade föreställt sig. Han betonar dock vikten av umgänge med svenskar för att lära sig att använda språket i olika situationer och för att hålla igång det. Elias har vänner som pratar arabiska, men saknar svenskt umgänge. Han tycker om att vara i skolan eftersom han där får tillfälle till att träffa svenskar. Han ser det som ett problem att inte få tillfälle till att använda språket utanför skolan. När Elias berättar om inlärningsprocessen, skiljer han mellan svenska och ”riktig” svenska.

”Jag tror att det är viktigt att man pratar svenska, att man har kontakter med svenskar, att man pratar med dem på svenska och lyssnar på riktig svenska. Man måste höra riktig svenska, inte någonting annat. Därför att när jag till exempel lyssnar på någon kompis, som har bott här länge och som pratar bra svenska (så blir det fel). När han pratar och jag vill skriva, skriver jag fel därför att uttalet inte är bra, inte hundra procent. // Men när läraren pratar och jag skriver är det inte så många fel, därför att jag skriver som jag har lyssnat.” (Elias)

Elias tror att lära sig det svenska språket är oundvikligt om man vill hitta ett arbete. På hans praktikplats påpekar arbetsledaren dagligen att Elias måste lära sig fackord på svenska för att klara av arbetet som kyl- och värmetekniker och har nu ansökt om att gå en teknikkurs för att lära sig de svenska orden för alla tekniska delar i arbetet. När jag frågar honom varför han är så engagerad i att lära sig språket, svarar han:

”Därför att jag behöver ett bra jobb för att hjälpa min familj och för att bilda en familj här i Sverige. Och jag tror det är viktigt, när man bor i Sverige, ska man studera och jobba.” (Elias)

John är den av mina informanter som bott i Sverige och läst svenska kortast tid. Han är inte nöjd med undervisningen och känner sig utanför i klassen. Han berättar om att han inte har något gemensamt med de andra för att de lever i helt skilda världar, delar inga upplevelser och har inget gemensamt. John berättar att de flesta är äldre än honom, att de pratar andra språk

och att de har varandra eller både familj och barn här i Sverige. John har försökt att lära sig svenska, men har haft svårigheter, vilka enligt honom beror på bristen av praktisk användning av språket. Han har ingen att prata med utanför skolan, vilket gör det svårt att hålla igång kunskaperna. Problemet är också att alla övningar i skolan är läs- och skrivövningar vilka man egentligen kan göra på egen hand. John säger att han lär sig mer svenska av att läsa en bok än vad han gör på lektionerna. Han skulle vilja ha en annan utformning av undervisningen för att lära sig mer svenska för att så småningom kunna få ett arbete. John har dock inga förhoppningar om att bli anställd trots att han lär sig språket. Detta beror på att han träffat många invandrare och flyktingar som bott i Sverige under lång tid, som utbildat sig här, som kan språket och som trots ambitioner och ansträngningar fortfarande inte kommit ut på arbetsmarknaden.

Förmågan att tillägna sig nya språk varierar naturligtvis mellan individer och det är många faktorer som ligger till grund för inlärningsprocessen. Informanternas berättelser visar på att man upplever inläringen på skilda sätt. Det som även framkommer, och det som jag avser att fokusera på, är språkets roll för etablerandet i det nya samhället. Materialet visar att kontakten med lokalsamhället till stor del utgörs av möten med dess representanter och att projektledare, arbetsgivare och även jobbannonser speglar vårt samhälles betoning av svenska språkets roll för en integrerad invånare. Informanterna ser på svenska språket som ett självklart inslag i tillvaron och strävan efter att lära sig bra svenska kan sägas vara en strategi för skapandet av möjligheter gällande framtiden. Samhällets fokusering på bra svenska speglas i informanternas berättelser och språkinläringen är inget som egentligen ifrågasätts. Att lära sig språket handlar inte om valmöjligheter utan ses snarare som ett obligatoriskt inslag, som skapar utrymme för aktiv medverkan i utformandet av livsplanen.

I antologin *En "bra" svenska?*, skriver Annick Sjögren att den stora invandringen som det svenska samhället upplevt på senare år, och som fört Sverige närmare omvärlden, skapat en oro för vår nationella identitet. Sverige har som land en lång tradition av strävan efter homogenisering och jämlikhet och i en tid av förändringar behövs en gemensam nämnare som håller allting samman. Språket har i och med detta fått rollen som det band som förenar oss (Sjögren 1996: 19). Eftersom vi övertar betraktelsesättet av världen från vår omgivning, anpassar vi oss till det och ifrågasätter det inte. När mina informanter kom till Sverige var de alla beredda på att arbeta hårt för att göra rätt för sig. Istället placerades de i skolbänken för att lära sig landets språk. I början upplevdes skolgången som något märkligt, med tanke på att

man redan hade utbildning från hemlandet. Med tiden accepterades svenskundervisningen och språkkompetensen har nu blivit en självklar del i etableringsprocessen. Att tala bra svenska för att komma ut i arbetslivet, försörja sig själv och få möjlighet till ett aktivt utformande av tillvaron, har blivit en självklarhet för mina informanter. Språket jämföras med delaktighet och valmöjligheter. Utbildning och språkstudier är inte längre något som ifrågasätts utan ses som ett naturligt inslag som skapar framtidsmöjligheter. Sjögren skriver att den ensidiga och tekniska fokuseringen på språket som präglar debatterna idag, leder till att dess roll som samhällsnyckel förstärks. Om vi ser hög språknivå som nyckeln till vårt samhälle, finns en risk för nedvärderande av andra faktorer roll i svårigheterna med anpassning. ”Att tala en bra svenska görs till särskiljande mellan vi och de. De som inte lärt sig de inföddas svenska före en viss ålder kommer aldrig att tillhöra den inre kretsen” (Sjögren 1996:36).

Mycket energi, stor viljekraft och många timmar läggs på språkinläringen. En stor del av det dagliga livet kretsar kring språket och kring praktisk användning och stora förhoppningar läggs på språkets betydelse för en ljusare framtid. Men vad händer när man trots bra svenska och trots många års studier inte kommer in på arbetsmarknaden? Vad händer om man efter alla ansträngningar inser att det finns andra avgörande faktorer i samhället som man inte kan påverka? Den dagen kommer tyvärr medvetenheten om andra gränsdragningar att bli ett faktum och insikten om att en bra svenska inte alltid kan korsa etniskt skapade gränser kommer att nås.

Mina informanter är vuxna människor med många års arbetslivserfarenhet bakom sig, med redan avslutade och även utökade studier. De är människor som kom hit med förhoppningar om att bli hårt arbetande, aktiva och delaktiga individer. De har gjort det som krävs av dem från samhällets sida och kommer att göra även mer. Det framkommer tydligt att stor tyngd läggs vid språkets betydelse för möjligheter, vilket kan resultera i stor besvikelse om det visar sig att de ansträngningar man gjort varit förgäves. En bra svenska kan säkert skapa öppningar för delaktighet i det omgivande samhället, men bör nog inte tillskrivas rollen som samhällsnyckel. Vårt samhälle är komplext, liksom relationen mellan det nationella och det globala och många faktorer spelar in vad gäller förhållningssätten till etnisk och kulturell mångfald. Att se språket som ett förenande band, kan leda till att etniska, sociala och kulturella faktorer betydelse för delaktighet undanskymms.

6. SAMMANFATTANDE DISKUSSION

I detta avslutande kapitel avser jag att sammanfatta och diskutera det som framkommit i studien. Jag kommer att knyta samman de olika empiriska delarna i syfte att återge en helhetsbild av inslagen i det dagliga livet.

Syftet med denna studie har varit att undersöka de val, inslag och strategier som präglar nyanlända flyktingars vardag. För att kunna uppfylla syftet har fyra flyktingar intervjuats och uppsatsens disposition har strukturerats efter det som de upplevt som relevanta inslag i vardagen. Därför handlar uppsatsens tre huvudkapitel om projektdeltagande, identitet och språkinläring. Uppsatsens teoretiska ram är fenomenologisk, där fokus läggs på studiet av individers dagliga liv. Intervjumaterialet består av vem man är och hur man upplever omgivningen, varför narrativitet använts som verktyg. I samband med språkets och identitetsskapandets relevans för det dagliga livet, tillämpas även identitetsbegreppet och språket som teoretiska resonemang.

I det första kapitlet berörs mina informanternas projektdeltagande. Här framkommer tankar kring Röda Korsets projekt gällande stödverksamhet för flyktingar. Kapitlet inleds med kort fakta, sedan presenteras projektets mål, utformning och arbetssätt utifrån det som framkommit under intervjuerna. Slutligen presenteras mina informanternas, dvs. målgruppens åsikter. Det som framkommit är att deltagandet i projektet från både stödpersoners och flyktingars sida, kan sägas vara intressestyrt. För personerna i målgruppen har medverkan främst att göra med skapande av tillfällen för användning av det svenska språket, för social interaktion eller för information. För stödpersonerna handlar engagemanget i många fall om att göra en meningsfull insats genom att dela med sig av den tid man har över. Utifrån det som sägs, kan sägas att deltagandet från båda sidor handlar om intressen. Från målgruppens sida kan engagemanget ha att göra med strategier för ordnade av nuet, med framtiden som mål. Beroende på livsplan utformar man kontakten med stödpersonerna efter behov.

Tittar man till projektet i sig, finns det i arbetssättet en strävan efter att se till individen för att undvika kategoriseringar och grupperingar. Trots tillämpandet av ett inifrånperspektiv, finns det i sammanhanget inslag som kan sägas spegla etablerade ”sanningar” gällande den grupp som arbetet inriktas på. Outtalat finns en syn på flyktingar som ensamma och passiva grupper,

där projektets syfte blir att hjälpa dem för att förhindra utanförskap. Man utgår ifrån att dessa personer behöver hjälp för att förstå det svenska samhället och för att bli en del av det.

En sådan syn på redan utsatta grupper kan befästa allmänt förekommande uppfattningar där invandrarskap jämförs med utanförskap. Genom att framställa stödpersonen som en redan integrerad och anpassad individ, med kunskap om samhället och dess ordning, finns även en risk för upprätthållandet av redan etablerade sanningar om majoritetsbefolkningens tolkningsföreträde gällande verklighetskonstruktionen.

Kapitel två handlar om identitetsskapande, det vill säga hur man uppfattar sig själv och sin omgivning. Här skildras berättelser om hur man vill att andra ska uppfatta en själv, samt vilka avgränsningar man gör i förhållande till kollektiv tillhörighet. Kapitlet har delats upp i två delar där den första delen handlar om förhållandet till det förflutna. Här skildras Johns berättelse om svårigheterna med att acceptera nuet när det förflutna fortfarande är ett kaos. Hans historia knyts till Jacksons resonemang kring flyktingars berättande. I fall där man upplevt krig, våld och andra hemska händelser, blir berättandet en strategi i ordnandet och strukturerandet av det förflutna, vilket är av nödvändighet för att skapa ett liv i nuet. John upplever svårigheter med att identifiera sig med omgivningen och uttrycker sin tillhörighet till människor med liknande upplevelser och erfarenheter.

I kapitlets andra del framkommer de övriga informanternas berättelser kring vardagen och upplevelser av det omgivande samhället. Det som sägs kretsar till stor del kring upplevelser av svårigheterna med att lära känna "svenskar". Man jämför vardagen och människorna här med hur det var i hemlandet och ur det som sägs om andra framkommer hur man uppfattar sig själv. Från att tidigare uppfattats som en i mängden handlar den nya vardagen snarare om att skapa förståelse för invånarna här, liksom för tillvaron. Att visa vem man är blir av stor betydelse i en ny kontext och att skapa den bild som man vill ge andra, blir en slags strategi för etablerandet. Framtiden som mål påverkar identitetsskapandet och genom att göra det som förväntas ifrån samhällets sida, formar man en identitet utåt, genom vilken man vill visa att man inte är så annorlunda. Samtidigt som informanterna behåller mycket av tidigare skapad identitet, är de villiga att ge utrymme för nya inslag.

I det kapitel som rör språket, framkommer att inlärningsprocessen präglar vardagen i stor utsträckning. Informanterna reflekterar mycket kring språket och dess betydelse för utformandet av en aktiv framtid. När mina informanter kom till Sverige var de beredda på att

arbeta hårt för att göra rätt för sig. Istället placerades de i skolbänken för att lära sig landets språk. I början upplevdes skolgången som något märkligt, med tanke på att man redan hade utbildning från hemlandet, men med tiden har svenskundervisningen accepterats och strävan efter att lära sig bra svenska har blivit ett självklart inslag i etableringsprocessen.

Intervjumaterialet säger egentligen mer om samhällets inställning till språkinläring än om informanterna själva. För dem som kommer till Sverige, är inläringen av vårt språk ett obligatoriskt inslag i det dagliga livet. Från många håll skapas en ”sanning” vilken jämställer bra svenska med inträde på arbetsmarknaden, social kompetens och kulturell förståelse. En bra svenska likställs med möjligheter till aktivt utformande av tillvaron. Tre av informanterna lägger stor vikt vid språkinläring och praktik för att komma ut på arbetsmarknaden och för att känna delaktighet i tillvaron. En bra svenska kan sägas vara ett medel för att nå framtida mål. Att lära sig språket kan sägas vara en strategi för makt över delaktighet i utformandet av livsplanen.

Det som jag anser har synliggjorts i uppsatsen är att mina informanters dagliga liv präglas av flera likartade upplevelser och inslag. De är skilda personer med skild bakgrund, med olika förflutet och med skilda personligheter. Trots detta förenas de av en likartad daglig tillvaro. I berättelserna om vardagen återkommer framförallt tankar kring språkinläring, självuppfattning, förhållningssätt till omgivningen och framtida planer. De är skilda individer där det enda som förenar dem är erfarenheten av tvånget att lämna sitt hemland. Trots detta ges likartade skildringar av det dagliga livet. Utifrån vad som framkommit kan sägas att berättelserna om det dagliga livet säger mer om det omgivande samhället än om informanterna själva. De likartade upplevelserna visar på att tillvaron till stor del ordnas utifrån de valmöjligheter som samhället erbjuder och att utformandet av livsplanen struktureras efter dessa. I och med obligatoriska inslag, som svenskundervisning och täta kontakter med tjänstemän eller olika ”sambandsrepresentanter”, presenteras flyktingen för ett antal valmöjligheter, som han eller hon ska förhålla sig till. Under de första åren i det nya landet formas dennes etableringsprocess i stor utsträckning efter en redan utstakad väg och de val som görs kan i många fall vara förhållningssätt till redan skapade val från samhället sida.

Det är av fördel att man behandlar nya invånare lika, att alla får tillfälle till att lära sig språket, till utbildning och hjälp med att komma ut på arbetsmarknaden. Däremot kan det finnas en risk att invandrare och flyktingar grupperas och homogeniseras i strävan efter lika behandling. Inget utrymme ges för individualitet och människor placeras i kategorier, vilka kan bli svåra

att ta sig ut ifrån. Medan språket, identitetsskapandet och olika typer av deltagande i projekt, ifrån informanternas sida handlar om strategier att göra något utav de val de erbjuds och har att göra med nuets betydelse för framtiden. Kan de inslag som samhället erbjuder och kräver, vara strategier för att övervaka och styra den gruppens vardag.

Varför har vi svårt för förändringar? Jag tror att tendenserna till homogenisering många gånger kan handla om en strävan efter stabilitet. I en tid av förändringar och i samband med ökad rörlighet mellan länder, liksom ökad migration, finns det inte utrymme för att ta hänsyn till individen. Värnandet om det nationella och det lokala blir av vikt när man kommer närmare omvärlden. Men invandringen är ett faktum, som man bör intressera sig för och förhålla sig till. Vårt samhälle är idag mer eller mindre ”internationellt” med invånare från många olika delar av världen. Utrymme bör skapas för skilda verklighetsuppfattningar och för ny kunskap för att redan etablerade sanningar ska kunna bli mer komplexa. Än idag präglas ämnet invandring av ensidighet där framförallt negativa bilder främjar insatser. Många projekt skapas och tid läggs ned på integrationssatsningar av olika slag. Mycket görs, men förändrar det de etablerade uppfattningar som finns i samband med invandring? Är inte de endast produkter av vår ”kunskap”? Vår tendens till att associera invandrarskap med olika typer av problem, måste förändras för att inte jämställa annan etnisk bakgrund än svensk med utanförskap, isolation och passivitet.

6. KÄLLOR OCH LITTERATUR

Otryckta Källor

1. Namn: Kerstin
Födelseår: 1936
Födelseland: Sverige
Bosättning: Järfälla
Intervjudatum: 2005-04-19
Intervjuns längd: ca 50 min
Intervjuns plats: Röda Korsets lokal, Järfälla
Intervjun utförd av författaren
2. Namn: Ewa
Födelseår: -
Födelseland: Polen
Bosättning: Järfälla
Intervjudatum: 2005-04-20
Intervjuns längd: ca 60 min
Intervjuns plats: Järfälla Kommunhus
Intervjun utförd av författaren
3. Namn: Sara
Födelseår: 1970
Födelseland: Iran
Bosättning: Järfälla
Intervjudatum: 2005-04-22
Intervjuns längd: ca 60 min
Intervjuns plats: Hemma hos författaren
Intervjun utförd av författaren
4. Namn: Ella
Födelseår: 1963
Födelseland: Irak
Bosättning: Järfälla
Intervjudatum: 2005-04-24
Intervjuns längd: ca 40 min
Intervjuns plats: Café i Järfälla
Intervjun utförd av författaren
5. Namn: Elias
Födelseår: 1971
Födelseland: Palestina
Bosättning: Järfälla
Intervjudatum: 2005-04-25
Intervjuns längd: ca 60 min
Intervjuns plats: Hemma hos författaren
Intervjun utförd av författaren

6. Namn: John
Födelseår: 1971
Födelseland: Tanzania
Bosättning: Järfälla
Intervjudatum: 2005-04-27
Intervjuns längd: ca 100 min
Intervjuns plats: Hemma hos författaren
Intervjun utförd av författaren

Tryckta källor

- Alsmark, Gunnar (red.). 1997. *Skjorta eller själ? Kulturella identiteter i tid och rum*. Lund: Studentlitteratur.
- Alsmark, Gunnar. 1996. Å ena sidan, å den andra. I *Boja eller befrielse. Etnicitetsforskningens inriktning och konsekvenser*. Arnstberg, Karl-Olov (red.). Botkyrka: Mångkulturell centrum.
- Berger, Peter & Luckmann Thomas. 1966. *Kunskapssociologi. Hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet*. Falun: Wahlström & Widstrand.
- Frykman, Jonas & Nils, Gilje (eds.). 2003. *Being There. New perspectives on phenomenology and the analysis of culture*. Lund: Nordic Academic Press
- Gerholm, Lena. 1985. *Kulturprojekt och projektkultur*. Stockholm: Liber förlag.
- Jackson, Michael (ed.). 1996. *Things as they are. New directions in phenomenological anthropology*. Indiana: Indiana University press.
- Jackson, Michael. 2002. *The politics of storytelling. Violence, transgression and intersubjectivity*. Copenhagen: Museum Tusulanum Press.
- Månsson, Per (red.). 1995. *Moderna Samhällsteorier. Traditioner, riktningar, teoretiker*. Smedjebacken: Rabén Prisma.
- Pripp, Oscar. 2001. *Företagande i minoritet. Om etnicitet, strategier och resurser bland assyrier och syrianer i Södertälje*. Botkyrka: Mångkulturellt centrum.
- Runfors, Ann & Sjögren, Annick. 1996. Introduktion. I *En "bra" svenska? Om språk, kultur och makt*. Sjögren Annick, Runfors Ann & Ramberg, Ingrid (red.). 1996. Botkyrka: Mångkulturellt centrum.
- Sjögren, Annick. 1996. Språket, nykomlingens nyckel till samhället men också en svensk försvarsmekanism. I *En "bra" svenska? Om språk, kultur och makt*. Sjögren, Annick, Runfors Ann & Ramberg Ingrid (red.). Botkyrka: Mångkulturellt centrum.

Sjögren, Annick. 1996. Svensk? I kvarteret, men inte hemma. I *Boja eller befrielse. Etnicitetsforskningens inriktning och konsekvenser*. Arnstberg, Karl-Olov (red.). Botkyrka: Mångkulturell centrum.

Svensson, Birgitta. 1997. Livstid. Metodiska reflexioner över biografiskt särskiljande och modern identitetsformering. I *Skjorta eller Sjal? Kulturella identiteter i tid och rum*. Alsmark, Gunnar (red.). Lund: Studentlitteratur.